

Чокоева Д.М.

к.ф.н., доцент Джалал-Абадского госуд. универ. им. Б.Осмонова, Кыргызская Республика

УЛУТТУК АДАБИЯТ ЖАНА МАГИЯЛЫК РЕАЛИЗМДИН ӨБӨЛГӨЛӨРҮ

Бул жумушта изилдөө предмети катары кыргыз элинин шаманчылык доорунда калыптанган өнөр-кесиптердин, ырым-жырымдардын, аларды аткаруу ритуалдарынын бүгүнкү күндө дагы активдүү колдонулуп жатышы - кыргыз адабиятынын, маданиятынын мазмундук структурасына тийгизген таасирлери каралды. Изилдөөнүн максаты- магиянын кыргыздардын жашоо социумун куруудагы маанилүү ордун аныктоо, анын себептерин илимий жактан тактап, улуттук адабияттын жаңы көркөм ыкмаларды өздөштүрүүсүнө тийгизип жаткан таасирлерин ачып берүү. Макала салыштырма адабият таануу илимий методуна таянуу менен жазылды. Макаланын жыйынтыктарынын илимий баалуулугу: макаланын автору, улуттук адабияттагы магиялык реализмдин башаттарын аныктоо менен магиялык реализмдин кыргыз көркөм адабиятындагы жашоо функциясынын туруктуулугун, анын табият жана турмуш мыйзамдарынан өсүп чыгып, алар менен тыгыз байланышта экендиги менен түшүндүрүп бергендигинде. Улуттук адабиятты бул аспектиден изилдөөнүн зарылдыгы, магия кечээги жакынкы тарыхка чейин эле улутубуздун дүйнө таанымынын бөлүнбөс бир бөлүгү катары кызмат аткарып келгендиги жана ал убак улуттук эстутумда дагы эле сакталуу болгондуктан, магиянын элементтери адабиятыбыздын мазмунунун орчундуу бөлүгүн ээлеп келгендигин илимий жактан кайрадан ачып чыгуунун керектиги менен түшүндүрүлөт.

Негизги сөздөр: метод; магия; шаманчылык; өнөр; кесип; “Манас” дубана; архетип; магиялык күчтөр.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ЛИТЕРАТУРА И ПРЕДПОСЫЛКИ МАГИЧЕСКОГО РЕАЛИЗМА

Предметом исследования данной работы является вопросы использования ремесел, обрядов и ритуалов кыргызов, сформировавшихся в шаманскую эпоху, и их влияние на содержательную структуру кыргызской литературы и культуры. Цель исследования: определить важное место магии в построении жизни кыргызского общества, научно выяснить ее причины, выявить влияние национальной литературы на усвоение новых художественных приемов. Статья написана на основе научного метода сравнительного литературоведения. Научная ценность результатов статьи заключается в том, что автор статьи, выявляя истоки магического реализма в национальной литературе, объясняет устойчивость жизненной функции магического реализма в кыргызской художественной литературе, тем, что он вырастает из законов природы и жизни и тесно с ними связано. Необходимость изучения национальной литературы с этой стороны связана с тем, что магия служила неотъемлемой частью мировоззрения нашего народа еще до недавней истории и так как это время еще сохранилось в народной памяти, то необходимостью научного переоткрытия объясняется то, что элементы магии занимали важную часть содержания нашей литературы.

Ключевые слова: метод; магия; шаманизм; искусство; профессия; «Манас»; дубана; архетип; магические силы.

NATIONAL LITERATURE AND THE PREREQUISITES OF MAGIC REALISM

The subject of the study of this work is the active use of crafts, rites and rituals of the Kyrgyz, formed in the shamanic era, and their influence on the content structure of the Kyrgyz literature and culture. The purpose of the study: to determine the important place of magic in the construction of the life of the Kyrgyz society, to scientifically find out its causes, to identify the influence of national literature on the assimilation of new artistic techniques. The article is written on the basis of the scientific method of comparative literature. The scientific value of the results of the article lies in the fact that the author of the article, revealing the origins of magical realism in national literature, explains the stability of the vital function of magical realism in Kyrgyz fiction by the fact that it grows out of the laws of nature and life and is closely connected with them. The need to study national literature from this side is due to the fact that magic served as an integral part of the worldview of our people even before recent history, and since this time is still preserved in the people's

memory, the need for scientific rediscovery explains the fact that the elements of magic occupied an important part of the content of our literature. .

Key words: *method, magic, shamanism, art, profession, "Manas", dubana, archetype, magical powers.*

Магиялык реализмдин көркөм метод (ыкма) же багыт катары улуттук адабиятыбыздагы көркөм объектиси, денгээли, өзгөчөлүгү жөнүндөгү сөздү баштаардан мурда, элибиздин коомдук аң-сезиминин өнүгүү тарыхы боюнча артка карай бир аз ракурс жасоо зарылдыгы бардай сезилет. Анткени, бардык адабий кубулуштар сыяктуу эле, магиялык реализмди пайда кылган өбөлгөлөр жана ал өсүп чыккан жана “таканчыктап” тура турган кыртыш жөнүндө сөз болбой туруп, бул теманы ачып берүү мүмкүн эместиги белгилүү. Жасалма атеисттик көз караштын тар алкагында, жарым кылымдан ашуун убакыт жашоо тажрыйбасын баштан кечирген көпчүлүк советтик адамдар үчүн магия – караңгылык, реалдуулукка эч тиешеси жок иллюзиялуу дүйнө, илим-билимден сыртта калгандарды алдап оокат кылгандардын “территориясы” дегендей түшүнүк калыптанып, ага карата олуттуу эмес мамиле жасалып келгендиги белгилүү. Кайсы бир денгээлде өзүмдүн дагы ошол топко тиешем бардыгынан улам, “магия” деген сөз, биздин аң-сезимге кандай таасир этерин билип жатпайымбы. Анан өзүмчө ойлоном да, дүйнө бир гана материалисттик диалектикалык мыйзамдардын негизинде өнүгөт деп, метафизикалык дүйнөгө каршы “эмдөө” албаган адамдардын аң-сезимине магия деген сөз кандай таасир этет болду экен деп? Бул суроого жоопту, өзүбүздүн эле элдин кечээги өткөн жакынкы тарыхынан таба алабыз. Коммунисттик идеологиянын күчү менен бир убакта жалпы атеист болгон адамдардын арасынан, советтик коомдон мурунку жашоо тажрыйбасын башынан кечирген жогорку муундун көпчүлүгүнүн көңүлүнүн түпкүрүнө түшүп, аң-сезиминин терең жерине чөгүп, катып калган көңүл “кесегин” болгон. Ал “кесектин” өзөгүндө бир эле исламга болгон ишеним турган деп ойлобоо керек. Анткени, кечээки жакынкы тарыхында эле ислам эмес шаманизм - кыргыздардын абдан көпчүлүк бөлүгүнүн жашоосун жөндөөдөгү негизги таяныч пункту, т.а. өз социумун түзүүдө негизги таяныч - билими болгон. Турмуш-тиричилигин өткөрүүдө магияны кеңири практикалаган кыргыздардын аң-сезиминде (магиялык ритуалдарды аткаруу менен кыргыз өзүндө жогорку күчкө болгон ишенимди бекемдеген), исламга караганда шаманчылыкка болгон ишеним көбүрөөк сакталгандыгы, жашоо философиясында шамандык ишеним басымдуулук кылгандыгы тарыхый чындык экендигин кимибиз билбейбиз? Баарыбыз билебиз, себеби, ал учур тууралуу маалыматтар жетишээрлик жазылып калтырылган, ошондой эле көпчүлүк ырым-жырымдар бүгүн да колдонулат. Колдонулбай калгандары дагы көп адамдардын жадында али сакталуу боюнча. Жана булар улуттук адабияттын мазмунунда чагылдырылбай калышы мүмкүн эмес...

Эгерде, Колумбга чейинки индиялык цивилизацияны жараткан ацтектер, майялар, чибчалар, инкилер сыяктуу уруулардын ишеними, дүйнө таанымы, адабияты Латын америкалык адабиятында магиялык реализмдин жаралышына негиз болуп берсе, байыркы кыргыз дагы дүйнөнү магиялуу деп тааныгандыгы (табиятта сыйкырдуу күчтөр бар, аларды “ойготууга” болот деген ишеним), элибиздин байыркы дүйнө таанымын изилдеген көптөгөн илимий эмгектерден белгилүү. Мисалы, философ-окумуштуу Г.Аалиева шаманчылыкка төмөнкү касиеттер тиешелүү деп эсептейт:

- кайыптан кабар алуу;
- төлгө салуу;
- жайчылык;
- олуялык;
- табыпчылык;

- сынчылык;
- төкмөчүлүк;
- манасчылык;
- батакөйлүк;
- санчылык;
- жаныбарлардын тилин түшүнүү;
- мүнүшкөрлүк;
- саяпкерлик ж.б. [1]

Биринчиден, бул өнөрлөрдүн баары бүгүнкү күндө да реалдуу, элибиздин турмушунда орду бар, эң керектүү (актуалдуу) кесиптер катары колдонулуп келаткандыгы, элибиздин кечээги эле тарыхында шаманчылыктын орду чоң болгон деген көз караш чындык экендигин тастыктайт. Экинчиден, бул өнөр-кесиптер байыркы убактан бери элибиздин турмуш-тиричилигин бардык жагынан камтып келген: ачкалыктан, ар кандай кырсыктардан, табигый стихиялардын кесепетинен болушунча коргогон, сактаган, адамдарды бир идеянын айланасына баш коштуруп, элдик социумдун түзүлүшүнө башкы рол ойногон, элдин эзелтен берки тарыхын сактап, аны муундан-муунга билим катары өткөрүп берүүнүн жолу болгон (манасчылык, төкмөлүк ж.б. өнөрлөр жана каада-салттар аркылуу), келечек багыттарын көрсөтүп туруучу маяк болуп берген, аң-сезимин өстүрүү жагдайларын түзгөн, улуттун бардык деңгээлдеги мүчөлөрүн руханий жактан канааттандыра алган искусствонун ролун аткарган ушул өнөр-кесиптер болгондугу белгилүү. Эң негизгиси, булар, улуттун руханий талаптарын толук канааттандырып, адамдарды өзүн бактылуу сезгенге, жок дегенде жаралып калганына нааразы болбой, болгонуна топук кылып жашаганга үйрөткөн, ошондуктан, ата-бабаларыбыз канчалык кыйынчылыктарды баштан өткөрсө дагы суицид дегенди билишкен эмес. Үчүнчүдөн болсо, бул өнөр жана кесиптердин бардыгы учурдагы өнүккөн инновациялык технологиялар менен айкалыштырса боло турган, ал тургай ошону кылуу зарылдыгы бар кесиптер, ал эми алардын айрымдары кванттык физиканын азыркы жаңы деп кабылданган табылгаларын камтып тургандыгы сөз болуп жаткан өнөрлөр менен кесиптердин келечектеги өмүрү дагы узак болорун көрсөтүп тураарын белгилеп кетүүгө тийишпиз. Буларды айтып жатканыбыздын себеби, биздин улуттук аң-сезимде дагы деле магияга (табиятта кереметтер бар экендигине) болгон ишеним терең, т.а. ал улуттук архетипте сакталуу менен али да аракетте деген ойду айтуу, ошондуктан, элдин эсинен биротоло чыгып калбай, башка түрк туугандардыкына (өзбек, түрк ж.б.) окшоп башка ишенимге биротоло орун бошотуп бербей, кыргыз-казак элдеринин аң-сезиминде “күрөш” али токтой электигин далилдөө. Ата-баба дүйнө таанымы сырттан алынып келинип “таңууланган” идеологиялар менен жол “талашып”, бир жерде “жеңсе”, башка бир жерде “жеңилип”, кээде “ит-жыгылыш” болуп болсо да жашоо “аракетин” “улантып” жаткандыгын тастыктоо. Жөнөкөй бир мисал: кандайдыр бир ийгиликке жетишкен ар бир кыргыз, өзүнүн жетишкендигинин артында, кайсы бир сырдуу адамдын жолугуп, ага бир нерсе бергенден баштап гана өзүн ийгиликтер жылоолой баштагандыгын айтышкан фактылардын дал бүгүнкү күнү дагы жыш учурагандыгы. Бул, тээтиги байыркы заманда, жаңы туулган ымыркайына жалпы кыргыз биригип ат таппай жатканда, белгисиз дубана пайда болуп “Манас” деп ысым бергенинен, анан, ал ысым ээсинин (Манастын) болуп көрбөгөндөй ийгиликтерге жеткенинен башат алып, кийин манасчылык өнөргө сөзсүз түш көрүү аркылуу гана келүү түшүнүгүнө өтүп, магия, мистика аралашпаса манасчылык өнөр нукура болбой, күчтүү болбой калчудай ишеним биротоло калыптанып, ал бүгүнкү күнгө чейин уланып жаткандыгы жөн жеринен эмес го. Ошондой эле, азыркы убактагы элдик табыштардын сөзсүз түрдө жогору жактан бир күчтүн зордоосу менен гана

табып же көрүмчү болгондугун дээрлик бардыгы айтып келаткандыгы, элибизде Кудайдан башка күчтөргө дагы (ата-баба арбактарынын рухуна) ишеним улантылып жаткандыгын, бул дүйнөгө параллель дагы бир дүйнөнүн бар экендигине туюк түрдөгү ишенимдин сакталып кала бергенин көрсөтүп турат. Демек, магиялык чындык улуттук адабиятыбызда көркөм методго караганда, дүйнө таануунун улуттук өзгөчөлүгү катары мыйзамченемдүүлүк деңгээлинде кыргыз көркөм сөз өнөрүнүн мазмунунан жана структурасынан жыш орун алган компоненттер экендиги жөнүндө сөз кылууга боло тургандыгын айткыбыз келет.

Мына ушундай фактылардан чыгып келип, кыргыз адабиятына талдоо жүргүзө турган болсок, магиялык элементтер башынан эле бардык эле чыгармаларда жыш кездешээрин байкоого болот. Албетте, алар сөзсүз түрдө магиялык реализмдин аң-сезимдүү түрдө өнүгүүсүндө ишенимдүү кыртыш болуп берет. Орус адабиятынын акыркы он жылдыктарында жаралган көркөм чыгармалардагы магиялык реализмге анализ жасап жатып, ф.и.д. Осипова О.И. [2], орус адабиятындагы магиялык реализмди көркөм метод катары кароо “некорректный” маселе деген ойду айтат жана макаланын автору бул пикирин, өзүнүн айныгыс көз карашы экендигин билдирет. Анын пикиринче, орус жазуучулары түпкүлүгүндө дүйнөнү магиялуу таанып-билишет экен. Мындай көз карашты орус жазуучуларына колдонуу канчалык даражада туура экендигин айта албайм, бирок кыргыз жазуучуларга бул аныктама жүз пайызга жакын туура келет десем жаңылбасмын [3].

Ал эми түнтаң-сезимдин (архетиптин) сыртка карай “жолу” сөзсүз түрдө искусство өнөр ээлеринин чыгармачылыктары аркылуу өтөөрүн, психология, этнография, айрыкча, культурология менен шугулданган окумуштуулар далилдеп келатышат. Ошондуктан, магиялык элементтер биздин жазуучу-акындардын, дегеле чыгармачыл күчтөрдүн ишмердүүлүгүнөн сыртта калышы дегеле мүмкүн эмес эле. Магия кыргыз фольклорунда эле кеңири жолукпастан, советтик доордогу кыргыз жазуучуларынын чыгармаларында деле элементтери жолуккан (дегеле, магиялык элементтер, бардык элдердин бардык мезгилдеги адабиятынан кезигет, “магиялык реализм” деген аталыш, чыгармачыл адамдардын магияга карата жаңыча мамилеси, көз карашы активдеше баштаганда, ошол көркөм кубулушту өзүнчө атоо зарылдыгы келип чыкканда пайда болгон деген оюбузду дагы бир жолу кайталап коюу артыкбаштык кылбас деп ойлойбуз). Мисалы, өзүнүн «Магический реализм» Эрнеста Абдыжапарова» деп аталган макаласын, Борбордук Азияга белгилүү казахстандык кино сынчы жана кино таануучу Гульнара Абикеева төмөндөгү саптар менен баштайт: «Давно кажется, что центральноазиатская культура (а значит, и литература, и кино), вслед за латиноамериканской, могла бы быть описана в терминах “магического реализма”. Семьдесят лет советской истории отдалили нас от естественного развития культуры. Именно сейчас происходит преодоление этих тенденций. Примером такого возвращения к истокам является новый фильм Эрнеста Абдыжапарова “Саякбай”, рассказывающий о величайшем народном сказителе эпоса “Манас” Саякбая Каралаева. В этом фильме представлены в равной степени этнографически достоверная реальность и магия, волшебство тенгрианского миропредставления. Фильм Абдыжапарова открывает новое направление в кино не только Кыргызстана, но и всей Центральной Азии» [4].

Магиялык реализмдин көркөм багыт катары пайда болушунун өбөлгөлөрү жана мыйзамченемдүүлүктөрү жөнүндө, ошондой эле, анын башка көркөм ыкмалар менен багыттардан өзгөчөлүктөрүнүн тегерегинде жогоруда айтылгандай көптөгөн адабиятчы-окумуштуулар, философтор жана культурологдор изилдөөлөрдү жүргүзүп келишет. Алардын илимий эмгектеринен чыгып жалпылаганда, магиялык реализм багытында жазылган көркөм чыгармалардын бардыгына төмөндөгү белгилер мүнөздүү:

- 1) Кош дүйнө;
- 2) Убакыттын шарттуулугу;
- 3) Мифтин дүйнөнү түшүнүүнүн куралы катары алдыңкы планда берилиши;
- 4) Элдин образын поэтизациялоо;
- 5) Притчалуулук;
- 6) Жалгыздык мотиви.

Бул белгилердин баары чындыгын айтканда, “Манас” эпосунан баштап, кыргыздын фольклордук чыгармаларынын баарынан кездешээри белгилүү. Ошондой эле, кыргыз фольклору сыяктуу фольклор ар бир элде бар. Анда эмне үчүн бардык окумуштуулар бир ооздон: магиялык реализм адабий көркөм багыт катары өткөн кылымдын 20-жылдарынан бери карай башат алат деп эсептешет? Көрсө: “Фольклор магиянын реалдуу кыртыштан өсүп чыгышына кам көрбөйт” экен. Ал эми магиялык багыттын дагы бир көрүнүктүү өкүлү Алехо Карпантьер минтип жазат: «... реальной необычностью» попытку отыскать магические свойства в средоточии реализма: «все необычайно становится таковым только тогда, когда происходит неожиданный переворот реальности» [5]. Адабият таануу илиминде «... күтүлбөгөн бурулуштар», эч кандай шанс жоктугуна карабастан, каармандын тирүү калышы, канчалаган кыйын, бактысыз кырдаалдардын тизмектеринен турган окуялардын бактылуу аякташы жомок жанрынын негизги методу катары белгиленип келет. Бирок, чыныгы жашоода да мындай антропосфералык окуялар аз эмес орун аларын, аң-сезимдин бардык деңгээлдериндеги адамдар (карапайым адамдардан тартып академиктерге чейинки), өз турмуштарынан мисалдарды келтирүү менен эскерип келишет. Илимден алыс турган жөнөкөй адамдар, көбүнчөсү, мындай фактыларды аки-чүкүсүн териштирбей эле ооздон-оозго улам күчөтүп айтышып, сыйкырдуу дүйнөнүн бар экендигине, өздөрүнө сокур түрдө ишенүүгө жол беришет. Ал эми билимдүү адамдар, айрыкча духовный жактан жакшы өнүккөн адамдардын бул кубулуштарга карата мамилеси башкачараак болору белгилүү. Коомдук аң-сезим менен магиялык кубулуштардын ортосундагы мамиле Н.Шундиктин “Белый Шаман” романында жазуучу тарабынан терең изилденип, ишенимдүү чагылдырылган [6].

Азыркы учурдагы адабиятыбызда магиялык реализмдин багыт катары өсүп-өнүгүүсүндө бүгүнкү күнгө чейин сакталып келген жана колдонулуп жаткан кыргыз-казак элдеринин түпкү ишенимдери (шаманчылык доорунан берки) “кыртыш” жана “өбөлгөлөр” катары аткарган функциялары жөнүндө кеп кылдык. Ал эми улуттук адабиятыбыздагы магиялык реализмдин мындан аркы эволюциясы жөнүндө ой жүгүртүп көрө турган болсок, анда, бул көркөм кубулуштун экинчи жагы, же, тагыраак айтканда, “уч” жагы да бар экендиги ачыкталат. Бул кубулуш болсо, көркөм адабияттагы, дегеле искусстводогу магиялык реализмди кабыл алуу, жогоруда айтылгандай, карапайым адамдарда башкача, интеллигенцияда башкача жүрө тургандыгы менен байланыштуу келип чыгат. Мисалы, окумал адамдардын көпчүлүгү магиянын табышмактуу сырлары илим аркылуу качандыр бир убакта ачыларын божомолдошот, табияттын мыйзамдарын иликтешкен окумуштуулар алардын сырын ачуунун үстүндө иштешет жана качандыр бир кезде табият табышмагынын ачкычын таба алышаарына ишенишет. Окумуштуулардын, табышмагы али жандырыла элек үчүн сырдуудай көрүнгөн ар кандай магиялык сырлар жөнүндөгү ойлоруна назар салып көрсөк: “...дүйнө тартибин тепчи турган ар кандай түрдөгү магиялык күчтөр бар”, “...алар адамга таанып-билүүнүн трансценденталдуу субъектиси катары келет”, “бул кайра жаралган (ренессанстык) аң-сезим бөлүнбөс эстетикалык континуумдун горизонтунда калыптанды жана өзүн көргөздү жана ал табияттын бул “жашырылган” маанисин, ааламдын борбору жана көңүл түйүнү катары, магиялык орду катары адам өзүнөн издейт”, адам “демиург”, “антропоцентристик

эркиндикке”, “Ортокылымдык теоцентризмден кетип, ал өзүнүн антропоцентристик багытында, басымды ар бирин өзүнчө “сезүү” керек болгондуктан “Ачылыш китебинен” (“Книги Откровения”) “Жаратылыш китебине” оодарды. Албетте, мындай, магиянын илим тарабынан (табият мыйзамдарынын) таанылган (окумуштуулар гана билген, бирок, көпчүлүккө жайылтылбаган) жана таанылбаган (илимпоздор да тааныганга жетише элек) жагдайлары боюнча илимий жана публицистикалык ой жоруулар, жоромолдор өтө көп... Мисалы, окумуштуу, кино таануучу Гульнара Абикеева минтип жазат: “Самое начало картины — потрясающе красивый план: домик, стоящий на берегу Иссык-Куля; женщина, развешивающая постиранное белье; и Саякбай, которому уже за 60, подходит к жене и торопит ее накрывать стол, потому что к ним едет большой гость. То есть он не был заранее оповещен, они не ждут приглашенного гостя, Саякбай чувствует (или, возможно, ему приснился сон), что едет гость. Поэтому, когда из машины выходит молодой человек, он разочарованно говорит: «А я думал, к нам едет большой гость». На самом деле, это и есть «большой гость», потому что к Саякбаю приехал молодой Чингиз Айтматов, но к тому времени он еще никому не был известен. Магия, чудо здесь в предвидении, в чувствовании, в открытости к контакту с будущим” [7]. Мындай кубулуш “кванттык чатыраш” (“квантовая запутанность”) мыйзамы менен түшүндүрүлө тургандыгын атактуу физиктер өз эмгектеринде жазып кетишкендигин, атактуу кыргыз физиги С.Кадыровдун уулу Д.Кадыров өз эмгегинде көрсөткөн [8]. Кыргыз элинин, дегеле бардык эле элдердин реалдуу жашоосунда мындай илимий жактан ачууну талап кылган магиялык көрүнүштөр өтө көп учурай тургандыгы баарыбызга белгилүү. Улуттук адабиягыбыз, магиялык реализм көркөм ыкмасы аркылуу мындан ары жеке адамдык жана коомдук аң-сезимдин дал ушундай “сырдуу” жактарына тереңдеп кирип отурмакчы деп үмүттөнөбүз...

Жыйынтыктар:

1. Реалдуу адамдар жана реалдуу турмуш чындыгына магиялык элементтер жана фольклордук, мифтик элементтер коштолуп сүрөттөлөрүн аргументтүү көрсөтүү менен, магиялык реализмдин көркөм адабияттагы жашоо функциясынын туруктуулугун, анын табият жана турмуш мыйзамдарынан өсүп чыгып, алар менен тыгыз байланышта экендиги түшүндүрүлдү;

2. Улуттук адабияттагы магиялык реализмдин “кыртышы” шаманчылык доорунда калыптанып, ошондон бери колдонулуп келе жаткан ишенимдердерде, ырым-жырымдарда, кесиптер менен өнөрлөрдө жаткандыгын мисалдар менен көрсөтүлгөн;

3. Магиялык реализмдин жогорку жагы: окумуштууларга гана белгилүү илимий ачылыштар, эч бир окумуштуулар тарабынан ачыла элек табияттын сырларынан тура тургандыгы жөнүндө пикирлер билдирилген.

Адабияттардын тизмеси:

1. **Аалиева, Г.** Эзотерика в кыргызском фольклоре [Текст] / Г. Аалиева. – Бишкек, 2019. – С. 17-18.
2. **Осипова, О.И.** Магический реализм сквозь призму художественного конфликта [Текст] / О.И. Осипова // Научный диалог. – 2020, № 11. – 255 с.
3. **Чокоева, Д.М.** Ф.Достоевский жана Ч.Айтматов: алардын экзистенциалист катары айырмачылыктары [Текст] / Д.М. Чокоева // ЖАМУнун жарчысы. – Жалал-Абад: ЖАМУ. - № 1. – С. 173-178.
4. **Абикеева, Г.** Магический реализм Эрнеста Абдыжапарова [Текст] / Г. Абикеева // Радио Азаттык. – 2017.

5. Гугнин, А.А. Магический реализм в контексте литературы и искусства XX века: феномен и некоторые пути его осмысления [Текст] / А.А. Гугнин // доклады научного центра славяно-германских исследований. – Москва, 1998. – 120 с.
6. Шундик, Н. Белый шаман [Текст] / Н. Шундик. – Москва, 1979. – С. 455-456.
7. Кадыров, Д. Уңгу талааны таануу [Текст] / Д. Кадыров. – Бишкек, 2014.
8. Масалиева, Н.У. Некоторые вопросы духовной лексики в эпосе «Манас» [Текст] / Н.У. Масалиева // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУМУ, 2022. – №1. – С. 117 – 123.

DOI:10.54834/16945220_2023_2_140

Поступила в редакцию: 29.05.2023 г.

УДК 81.373

Алиева С.А.
аспирант Кыргызского нац. универ. им. Ж.Баласагына, Республика Казахстан
Кунакова Г.У.
к.ф.н., профессор Академии логистики и транспорта, Республика Казахстан
Макулова Л.Т.
к.ф.н., доцент Таразского регион. универ. им. Х. Дулати, Республика Казахстан
Мусабаева З.Т.
препод. Академии логистики и транспорта, Республика Казахстан

КАЗАК ТИЛ ИЛИМИНДЕГИ АНТРОПОЦЕНТРИК МАКАЛ-ЛАКАПТАРДЫН КЛАССИФИКАЦИЯСЫ

Бул жумушта изилдөөнүн предмети катары Казак тил илиминдеги макал-лакаптардын классификациясы каралган. Изилдөөнүн максаты - бүгүнкү күнгө чейин макал-лакаптардын классификациялоонун маанилүүлүгүн ачуу. Макал-лакаптардын классификациясын изилдөөдө материалды чогултуу, салыштыруу, чечмелөө жана жалпылоо ыкмалары колдонулган. Алынган жыйынтыктар боюнча казак жана орус тилдеринде макал-лакаптардын классификациясына талдоо жүргүзүлүп, белгилүү илимий-теориялык тыянак чыгарылган. Алынган жыйынтыктардын өзгөчөлүктөрү макал-лакаптарда түрк тектүү элдердин классификациясы орус тилине караганда кеч болуп калганын айгинелейт. Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси классификациянын өзүнүн принциптери бар экендигин: таяныч сөздөр, алфавит, тематикалык, идеологиялык, чогултулган жери же убактысы боюнча, жыйноочу боюнча, келип чыгышы боюнча (элдер жана тилдер) көрсөттү. Бул тема боюнча изилдөөлөрдү өнүктүрүү келечеги аны "Казак макал-лакаптары" жыйнактары боюнча атайын окуу китептерин, окуу куралдарын, окуу-методикалык тиркемелерди даярдоодо колдонууга сунушталат, ошондой эле изилдөөнүн жыйынтыктары лексикология жана фразеология боюнча кийинки изилдөөлөргө шилтеме болору белгиленди.

***Негизги сөздөр:** макал жана лакап; классификация принциби; алфавит; генеология; монография; идеология; лексикология; фразеология.*

КЛАССИФИКАЦИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОВ В КАЗАХСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

В данной работе предметом исследования является классификация пословиц и поговорок в Казахском языкознании. Цель исследования - выявить важность классификации пословиц и поговорок на сегодняшний день. При изучении классификации пословиц использовались методы сбора, сравнения, интерпретации и обобщения материала. По полученным результатам проведен анализ классификации пословиц и поговорок на казахском и русском языках и сделан определенный научно-теоретический вывод. Особенности полученных результатов свидетельствуют о том, что классификация народов тюркского происхождения в пословицах и поговорках стала более поздней, чем в русском языке. Практическая значимость полученных результатов показала, что классификация также имеет свои принципы: опорные слова, алфавит, тематический,